

مستند نگاری ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (موزه بنیاد تهران)

نجمه نوری*

چکیده

۴۵

مجموعه مؤسسه فرهنگی موزه‌های بنیاد تهران شامل نفیس‌ترین مجموعه‌های هنری در بخش‌های جداگانه است. خزانه سفال یکی از بخش‌های این موزه است. مجموعه مذکور یکی از کم‌نظیرترین مجموعه‌های موجود در کشور است. در این مجموعه ظروف سفالی بسیاری وجود دارد که مراکز ساخت و تاریخ ساخت آنها به درستی روشن نیست. در این پژوهش شش نمونه از ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد تهران با سایر ظروف سفالی مجموعه‌های داخل و خارج کشور که مربوط به دوره اسلامی بوده و از کاوش‌های علمی به دست آمده، مقایسه و تاریخ‌گذاری شده است. اشیای موردنظر نگهداری شده در این مجموعه از حفاری‌های غیرمجاز به دست آمده و تا کنون هیچ‌گونه پژوهشی بر روی این ظروف انجام نشده است. روش این پژوهش توصیفی - تاریخی است. در آغاز، این ظروف بازنشاسی، عکاسی و طراحی شده و با انجام مطالعات کتابخانه‌ای و مراجعه به سایت موزه‌های خارجی و داخلی تاریخ‌گذاری شده است. عمده‌ترین نقوش به‌کاررفته بر روی این ظروف شامل شبه کتیبه‌های کوفی، گل‌های انتزاعی، درخت سرو مانند، نقش کبوتر و شانه‌به‌سر است. ترکیب‌های رنگی به‌کاررفته، ترکیب‌های سه‌تایی (قرمز، سیاه، سفید و قرمز، سیاه، سبز) و ترکیب‌های چهارتایی (قرمز، سیاه، سفید، سبز) است که ترکیب‌های چهارتایی (قرمز، سیاه، سفید، سبز) از ترکیب‌های رایج در ظروف مورد مطالعه بوده است. همچنین این سفالینه‌ها از لحاظ فرمی شامل کاسه با بدنه کشیده و صاف و بشقاب تخت است.

پرسش‌های اساسی اینها هستند که ظروف گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد تهران مربوط به چه مقطع زمانی هستند و مراکز احتمالی ساخت این ظروف کجاست؟ نتایج نشانگر آن است که محل تولید این ظروف شمال و شمال شرق ایران بوده است و در طول سده‌های سوم تا پنجم هجری قمری تولید شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: موزه بنیاد تهران، سفال گلابه‌ای، مراکز ساخت، تاریخ‌گذاری

مقدمه

آثار سفالی در طول سده‌های سوم تا پنجم هجری قمری پس از دورانی که ظروف زرین و سیمین جایگاه سفال را به خود اختصاص داده بودند، بار دیگر توانست جایگاه خود را باز پس گیرد. استفاده از تکنیک نقاشی گلابه‌ای همزمان با ظهور جنبش‌ها و سلسله‌های مستقل ایرانی همچون سامانیان آغاز گردید و به عنوان گسترده‌ترین و متنوع‌ترین گونه سفالینه سرزمین‌های شرقی اسلام مطرح شد. تولید سفال گلابه‌ای منقوش یکی از زیباترین آثار به جای مانده از این دوران است. تحقیق حاضر اولین گام در جهت حفظ و شناخت شش نمونه ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید موجود در خزانه موزه بنیاد تهران است که همانا توصیف ویژگی‌های بصری آن را در بر دارد. مطالعه این سفال‌ها به منظور تاریخ‌گذاری نسبی، شناخت ویژگی‌ها و به طور کلی مستندنگاری آنها ضروری به نظر می‌رسد. این تحقیق جهت آگاهی پژوهشگران و علاقه‌مندان به هنر سفالگری ایران مفید بوده و به ماهیت آثاری اشاره دارد که تا کنون از آن نامی برده نشده است. در این تحقیق با هدف تاریخ‌گذاری سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید موجود در خزانه موزه بنیاد تهران به مقایسه و معرفی این آثار ارزشمند که معرف هنر سفالگری در سده‌های سوم تا پنجم هجری قمری است، پرداخته شده است. این پژوهش دو پرسش مهم را دنبال می‌کند و آن این است که ظروف گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد تهران مربوط به چه مقطع زمانی هستند و مراکز احتمالی ساخت این ظروف کجاست؟ در این پژوهش به شرح اجمالی پوشش گلابه‌ای در تاریخ سفال‌گری ایران از دیر زمان پرداخته شده است و منحصراً به ویژگی‌های شناخته شده سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید در سده‌های سوم تا پنجم هجری قمری توجه شده است و بدین سان ضمن معرفی شش نمونه از سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد تهران، تاریخ‌گذاری این سفالینه‌ها را جستجو می‌کند.

پیشینه تحقیق

نخستین بار ویلکینسون طبقه‌بندی مشخصی را برای این نوع سفال‌ها، با توجه به تکنیک تزیین، رنگ نقوش و بستر کار ارائه کرد (1973). دیگر پژوهشگران نیز با پیروی از طبقه‌بندی وی، به مطالعه و تحلیل این گونه سفال‌ها پرداختند. (Lane, 1948; Gerobe, 1976; Fehrevari, 1973; Watson, 2004) پانکار اوغلو (۲۰۰۷) و قوچانی (۱۳۶۴) نیز کتیبه‌های کوفی

این نوع سفال‌ها را موضوع پژوهش قرار دادند. برخی گونه‌های این سفال در پایان‌نامه‌ها و مقالات معرفی و بررسی شده‌اند (موسوی، ۱۳۷۶؛ مرتضایی، ۱۳۸۱؛ چوبک، ۱۳۸۳؛ مرتضایی و همکاران، ۱۳۸۵؛ موسوی حاجی و همکاران، ۱۳۸۹). نقوش این نوع سفال‌ها نیز مورد بررسی برخی محققان از جمله فیتز هربرت (۱۹۸۳) قرار گرفته است. بولیت (۱۹۹۲) به مطالعه سبک‌های مختلف سفالین و ارتباط آنها با جایگاه‌های مختلف اجتماعی پرداخته است. شبیری دوزینی (۱۳۸۹) به تأثیرات هنر ساسانی، مانوی، بیزانسی، سُغدی و... بر نقوش این سفالینه‌ها اشاره دارد؛ و حسینی یزدی (۱۳۹۱) سفال‌های نیشابور را نخستین آثار تجسمی اوایل دوره اسلامی می‌داند. عطایی (۱۳۹۱) نیز با استناد به شواهد باستان‌شناسانه، به محدوده گسترش سفال گلابه‌ای منقوش، در سده‌های سوم و پنجم هجری قمری می‌پردازد. تمدن (۱۳۸۵) نیز به بررسی کاربرد پوشش گلی در تاریخ سفال‌گری، از پیش از تاریخ تا دوره ایلخانی، پرداخته است. فنون ساخت و تزیین سفال گلابه‌ای نیز مورد مطالعه برخی محققین قرار گرفته است (Keblow, 2003). اما تاکنون سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در خزانه موزه بنیاد تهران معرفی نشده‌اند که در این پژوهش به معرفی و تطبیق این ظروف با سایر نمونه‌های موجود در موزه‌های داخلی و خارجی پرداخته می‌شود.

روش تحقیق

روش این پژوهش به صورت توصیفی - تاریخی است. ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید مربوط به دوره اسلامی واقع در موزه بنیاد تهران در آغاز بازشناسی، عکاسی و طراحی شده و با انجام مطالعات کتابخانه‌ای و مراجعه به سایت موزه‌های خارجی و داخلی تاریخ‌گذاری شده است.

کاربرد گلابه یا پوشش گلی در سفال‌گری ایران

نمونه‌هایی از نخستین سفال‌های برخوردار از گلابه در ایران مربوط به دوره نوسنگی است که از سکونت‌گاه‌های واقع در روستاهای تپه سراب، تپه سیلک کاشان، تپه زاغه دشت قزوین و چشمه‌علی ری به دست آمده است (ملک شه‌میرزادی، ۱۳۸۲: ۳۵۸ - ۳۳۹). نمونه‌های متعددی از سفال گلابه‌ای در محوطه‌های عصر مفرغ نیز به دست آمده است که از جمله آنها می‌توان به محوطه‌های چاه حسینی و خوراب (ویت و دایسون، ۱۳۸۲: ۹۲)، آنو A، سیلک II، چشمه‌علی، تپه زاغه (کامبخش‌فرد، ۱۳۸۰: ۱۱۵)، تپه گیان (ملک شه‌میرزادی، ۱۳۸۲: ۲۷۳) و فلات مرکزی دوره

سفال منقوش گلابه‌ای در سده‌های سوم و چهارم ه.ق. در ایران

استفاده از گلابه به عنوان پوشش گلی به منظور پوشاندن و هموار نمودن سطح ناصاف از دیر زمان (در پیش از تاریخ) در صنعت سفال‌گری رواج داشته است. گلابه‌ها متناسب با سلاقی سفالگران گاه از جنس و رنگ سفالینه انتخاب شده و گاه بنا به نظر آنها با رنگی متفاوت از رنگ خمیره ظرف استفاده شده است. آنان نه تنها با کاربرد پوشش گلی بلکه چون بستری مناسب برای بسیاری از تزئینات چون نقاشی و یا نقش‌کننده مورد استفاده بوده‌اند (شاطری، ۱۳۸۸: ۱۳۹). در سده‌های سوم و چهارم ه.ق. با پوشاندن بدنه‌های رنگی به وسیله ماده سفید، زمینه مناسبی برای ایجاد نقش فراهم شد. این ماده سفید، دوغاب سفید و یا لعاب کدر سفید بود که سطح کاملاً سفیدی ایجاد می‌کرد (ولف، ۱۳۷۲: ۱۳۰). همچنین به دلیل عدم وجود معادن اکسید قلع در سرزمین اسلامی و قیمت بالای آن، روشی جهت به دست آوردن زمینه‌ای سفید برای نقش‌اندازی سفالینه‌ها ابداع شد که حاصل این تلاش‌ها تولید گلابه‌های سفیدرنگ بود (راجرز، ۱۳۷۴: ۲۵۹) و مسلمانان را قادر ساخت برای اولین بار محصولاتشان را با نقوشی رنگارنگ تزئین کنند و نقوشی با طرح‌های پیچیده و ظریف ایجاد کنند (Fehervari, 1973: 92). در سفالینه‌های منقوش گلابه‌ای، تزئینات به شیوه نقاشی روی آن ایجاد شده و مواد رنگی نیز گلابه افزوده دارند، بدنه این سفال‌ها که از خمیره نخودی یا قرمز ساخته شده با لایه‌ای از گلابه پوشیده شده و سپس نقوش از طریق مواد رنگی ممزوج با نوعی واسطه گلی، روی این پوشش ایجاد شده‌اند. در پایان نیز سطح سفال با لعاب سربی شفاف پوشانده شده است (Fehervari, 2000: 50). هنرمندان سامانی دریافته بودند که راه‌حل نهایی ممانعت از حرکت رنگ‌ها در نقاشی زیر لعاب در حین حرارت دهی در کوره، ترکیب عامل رنگی با گلابه‌ای از جنس بدنه سفال است؛ در این صورت رنگ‌ها هنگامی که در زیر لعاب سربی قرار گرفته و در کوره حرارت می‌بینند در جای خود ثابت باقی‌مانده و حرکت نمی‌کنند (Jenkins, 2000: 50; Fehervari, 2000: 11). در واقع هدف اصلی تبدیل سطح تزئین شده ظرف سفالی نخودی یا قرمز به سطحی صاف بوده است. مواد رنگی با افزوده گلی برای نقاشی به کار رفته، چنان که شکل و نمود ظاهری آنها غالباً یکسان به نظر می‌رسید (Henshaw, 2009: 65-66).

سگزآباد I (ویت و دایسون، ۱۳۸۲: ۱۴۶) اشاره کرد. در دوران تاریخی ایران تا پیش از دوره اشکانی استفاده از پوشش گلی رایج نبوده است (کیانی، ۱۳۵۷: ۳۳). در دوره اشکانی (۲۵۰ ق.م. - ۲۲۴ م.) نمونه‌هایی از استفاده از پوشش گلی در مناطق جنوب شرقی ایران در دوره اول، جنوب غربی ایران در دوره دوم، شمال غربی ایران، جنوب شرقی ایران و منطقه ساحلی به دست آمده است (توحیدی، ۱۳۷۹: ۱۷۸-۸۸). در دوره ساسانیان (۶۴۲-۲۲۴ م.) فلزکاری رونقی بیشتر از سفال‌گری داشت و نمونه‌های چشم‌گیری از سفال‌های دارای پوشش گلی به جای نمانده است. با بررسی سفال‌گری دوره اسلامی درمی‌یابیم که هنرمندان ایرانی بسیاری از طرح‌ها و شیوه‌هایی را که در ادوار پیش ابداع شده بود، تکامل بخشیدند. در کاوش‌های باستان‌شناسی شهرهای معروف اسلامی چون: ری، شوش، سیراف، گرگان، نیشابور، استخر، ساوه و برخی نواحی مازندران و ترکستان سفالینه‌هایی با پوشش گلی که غالباً متعلق به سده‌های سوم و چهارم ه.ق. است، به دست آمده است (محمدحسن، ۱۳۸۴: ۴۷؛ کریمی و همکاران، ۱۳۶۴: ۲۱). نخستین طبقه‌بندی مشخص برای سفال گلابه‌ای در دوره اسلامی را ویلکینسون (۱۹۷۳) ارائه کرد. طبقه‌بندی وی بیشتر بر اساس تکنیک تزئین و رنگ نقوش و بستر کار انجام گرفت که بسیاری از محققان آن را پذیرفته‌اند و گاه با تغییراتی مختصر به کار گرفته‌اند (Fehervari, 2000: 50). با این وجود تقسیم‌بندی‌هایی نیز بر اساس نوع نقوش (کتیبه‌ای، هندسی، گیاهی، انسانی و...) انجام شده است (Watson, 2004: 205-251). رایج‌ترین طبقه‌بندی این نوع سفالینه‌ها بر اساس تکنیک تزئین و رنگ نقوش و بستر که توسط ویلکینسون ارائه شد عبارت است از: ۱. سفال گلابه‌ای منقوش سیاه روی زمینه سفید، ۲. سفال گلابه‌ای منقوش روی زمینه رنگی، ۳. سفال گلابه‌ای منقوش به رنگ سیاهی که رنگ زرد پس داده است، ۴. سفال گلابه‌ای تقلیدی زرین‌فام، ۵. سفال گلابه‌ای منقوش روی زمینه نخودی (رنگارنگ)، ۶. سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید (Wilkinson, 1973). در دوره سلجوقی، در گروه سفال‌های لعاب‌دار این دوره در قرن پنجم ه.ق. گروهی که شامل لعاب پاشیده است، پوشش گلی دارد (توحیدی، ۱۳۷۹: ۲۶۵). در دوره ایلخانی استفاده از گلابه سفید روی خمیره خاکستری یا نخودی و افزودن رنگ سیاه بسیار معمول بود. ری، ورامین و سلطان‌آباد از مراکز سفال‌گری در این زمان بوده است (رفیعی، ۱۳۷۸: ۸۵). در قرون بعدی استفاده از گلابه گهگاه دیده می‌شود. ولی در کل بهره‌گیری از پوشش‌های گلی به دلیل ابداع فنون مختلف رفته‌رفته منسوخ شد.

سفال گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید^۱

یکی از شاخص‌ترین سفالینه‌ها با تزئینات چند رنگ که در کارگاه‌های محلی (احتمالاً در جنوب دریای خزر) در اواخر سده چهارم و اوایل سده پنجم ه.ق. با روشی مشابه تولید می‌شدند، سفالینه‌هایی هستند که اصطلاحاً به «نوع ساری» معروف هستند (Cooper, 2000: 89). این سفالینه‌ها در اوایل دهه ۱۹۷۰ م. در حفاریات گرگان به دست آمدند و برای مشخص کردن نامی برای این سفالینه‌ها، نام شهری در حاشیه دریای خزر را به آن‌ها نسبت دادند (Watson, 2004: 243). این نوع سفالینه‌های مصرفی و خانگی در تمام نقاط ایران حتی نواحی حاشیه‌ای و در سطح عامه جامعه نیز گسترش و رواج داشته است (اتینگهاوزن و همکاران، ۱۳۷۶: ۲۴).

نقش اصلی این سفالینه‌ها که موسوم به ساری هستند، شامل پرنده‌های قوی هیکل و تنومندی در حال خرامیدن است که به صورت مبالغه‌آمیزی منقوش شده‌اند و اطراف آن‌ها گل‌های انتزاعی فراگرفته‌اند و یا کتیبه‌های کوفی تقلیدی هستند که به صورت یک‌درمیان با نقش گل‌دار اجرا شده‌اند (Fehervari, 1973: 53; Pancaroghlu, 2007: 73) اما نمونه‌هایی مزین به شیر و حیوانات دیگر نیز ثبت شده است (مورگان، ۱۳۸۴: ۱۰۰). زکی محمدحسن عنوان پرنده‌های خرافی (محمدحسن، ۱۳۷۷: ۱۶۴) و باربارا برند، لقب پرنده‌های متفکر را برای نقوش پرنده بر روی این سفالینه‌ها انتخاب کرده‌اند (برند، ۱۳۸۳: ۸۶). هم‌چنین گل‌های انتزاعی دایره‌ای شکلی که به چند ساقه باریک متصل شده‌اند، به گونه‌های مختلف نامیده شده‌اند که از جمله می‌توان به گل‌های مدال گونه^۲ (Pancaroghlu, 2007: 73) و گل‌های آب‌نبات شکل^۳ (Watson, 2004: 243) اشاره کرد. به احتمال زیاد نقوش این پرندگان و گل‌ها در حوزه دریای خزر و در شهرهایی مانند ساری، آمل و گرگان محبوب و مردم‌پسند بوده است. نقوش این آثار به رنگ‌های قهوه‌ای، خردلی، زرد و قرمز - قهوه‌ای در تقابل با زمینه یکدست سفید اجرا شده‌اند. بیشتر نقوش به وسیله رنگ‌دانه ارغوانی منگنز، دورگیری شده‌اند که از حرکت رنگ‌دانه‌های داخلی جلوگیری می‌کند (Fehervari, 1973: 53). این سفالینه‌ها با طیف وسیعی از رنگ‌ها از جمله نوعی سبز زیبای ویژه عرضه می‌شده است. گلابه این نوع، مانند گلابه‌های مورد استفاده در نیشابور و سمرقند است؛ ولی نوع تزئین آن‌ها متفاوت است (Ibid: 53).

با مطالعه منابع موجود، فرمی که برای این نوع معرفی شده، کاسه‌هایی با اندازه‌های متفاوت است، با دیواره‌های

کشیده که به تدریج رو به بالا گشاد می‌شوند (Klein, 1973: 59; Watson, 2004: 243).

تولیدات این نوع از سفالینه‌ها پس از پایان سده چهارم ه.ق. (دهم م.) به سوی حالتی از هنر روستایی افول پیدا کردند. در این دوره در مرکزی محلی (احتمالاً ساری در جنوب دریای خزر) انواع دل‌پذیری قدح با طراحی قلم‌انداز با نقش پرندگان و گل‌های انتزاعی تولید شدند (Lane, 1948: 12; ویلکینسون، ۱۳۷۹: ۱۳۹). این سفالینه غالباً به صورت کاسه‌های گود از خمیر قرمز رنگ ظریفی ساخته شده‌اند. تاریخ ساخت این آثار به اواخر سده چهارم و اوایل سده پنجم ه.ق. می‌رسد (Fehervari, 1973: 53). این نوع سفالینه‌ها، به نام‌های سفالینه روستایی، سفالینه ساری و نیز رنگارنگ معروف شده است (کریمی و همکاران، ۱۳۶۴: ۱۶). به نظر می‌رسد که این نوع از سفالینه گلابه‌ای در نیشابور ساخته نشده و گهگاه به نیشابور صادر می‌شده است (Wilkinson, 1963: 124). هم‌چنین از آنجا که شواهدی مبنی بر تولید چنین سفال‌هایی در ساری وجود ندارد، اصطلاح «ساری» را نمی‌توان به طور واقعی پذیرفت، ولی چنین سفال‌هایی در جرجان یافت شده است (کیانی، ۱۳۵۷: ۱۵).

ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید واقع در موزه بنیاد تهران

اشیای مورد پژوهش، شش ظرف هستند که در موزه بنیاد تهران نگهداری می‌شوند. این آثار توسط حفاران غیرمجاز به دست آمده است و تا کنون هیچ‌گونه بررسی و مطالعه‌ای بر روی آن‌ها صورت نگرفته است. این اشیا بر اساس نقش و فرم مقایسه و معرفی می‌شوند.

نمونه شماره ۱

این اثر به شماره ۳۸۵۴۹ در خزانه سفال شماره ۱ موزه بنیاد تهران به ثبت رسیده است. این سفال چرخ ساز و پخت آن مناسب است. سطح خارجی شیء بافتی نرم دارد و با لایه‌ای نازک از گلابه پوشش داده شده است. ضخامت بدنه در نواحی مختلف متفاوت است. ضخامت در لبه کم و در قسمت کف شیء ضخامت بیشتر است. لعاب مورد استفاده بی‌رنگ و با ضخامت کمی سطح داخلی شیء را پوشانده است. این ظرف از نظر ظاهری دچار شکستگی است و غیرعلمی وصالی شده است، سطح سفالینه با گلابه سفید پوشش داده شده و نقوش با رنگ قرمز آجری، سبز زیتونی و سیاه رنگ‌آمیزی شده است (تصاویر ۱ و ۲).

به سده‌های سوم و چهارم ه.ق. و شمال شرق ایران، نقش درخت و گل به صورت انتزاعی ترسیم شده که از این نظر نیز با این نمونه مشابهت دارد (جدول ۲). بیرون این سفالینه بدون تزئین و از نظر فرم با نمونه واقع در موزه هنر آسیا به شماره F2003.34.24 مربوط به سده‌های سوم و چهارم ه.ق. که مرکز تولید آن احتمالاً ساری بوده و نمونه‌ای که در موزه بروکلین به شماره ۷۳,۳۰,۲ نگهداری می‌شود و مربوط به سده‌های چهارم و پنجم ه.ق. و مرکز ساخت آن ساری است و نمونه‌ای که در موزه رضا عباسی به شماره ۱۳۸۱ مربوط به سده چهارم و نیشابور است، شباهت دارد (جدول ۳). با در

جنس بدنه از خاک رس و به رنگ قرمز است. بدنه علاوه بر رس به عنوان ماده اصلی، حاوی دانه‌های ماسه است که به شکل دانه‌های ریز سیاه، قرمز و خاکستری قابل مشاهده است، حباب هوا در زیر لعاب و خراشیدگی‌هایی ریز بر روی لعاب مشاهده می‌شود (جدول ۱). این سفالینه از نظر نقش انتزاعی گل، درخت و نحوه ترکیب‌بندی با نمونه واقع در موزه ایران باستان تهران، به شماره ۳۱۷۶ مربوط به سده چهارم ه.ق. و مرکز تولید نیشابور شباهت کامل دارد. در نمونه سفالینه‌های واقع در موزه هنر آسیا به شماره‌های B60P1851 و B63P33 مربوط

تصویر ۲. ارتفاع: ۵/۱ سانتی‌متر، قطر دهانه: ۱۸/۲ سانتی‌متر، قطر پایه: ۶/۷ سانتی‌متر (نگارنده)

تصویر ۱. کاسه با پایه کوتاه و بدنه کشیده و صاف، موزه بنیاد تهران (نگارنده)

جدول ۱. تصاویر میکروسکوپی عکاسی شده با لوپ دیجیتال از نمونه مطالعاتی شماره ۱

رنگ سبز، حباب هوا زیر لعاب	هم‌پوشانی رنگ سیاه و سفید، خراشیدگی لعاب	هم‌پوشانی رنگ قرمز و سفید، حباب هوا زیر لعاب	مقطع ظرف، وجود ساختار شن در بدنه

(نگارنده)

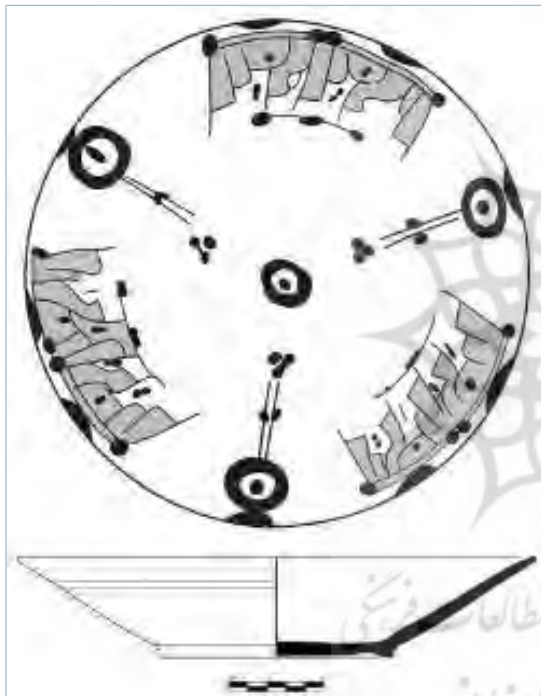
نظر گرفتن موارد مشابهت، این اثر احتمالاً مربوط به شمال شرق ایران و سده‌های سوم و چهارم ه.ق. است.

نمونه شماره ۲

این اثر به شماره ۳۸۷۶۴ در خزانه سفال شماره ۱ موزه بنیاد تهران به ثبت رسیده است. این سفال چرخ ساز است. ظرف با تقارن نسبتاً خوبی ساخته شده است. پخت سفال مناسب است. ضخامت در لبه کم و در کف شیء ضخامت بیشتر می‌شود. کف ظرف کاملاً تخت است. لعاب مورد استفاده بی‌رنگ است. پدیدگی لعاب در لبه‌های ظرف مشاهده می‌شود، زمینه سفال قبل از اجرای نقش با گلابه سفید پوشش داده

شده است. نقوش داخل ظرف با رنگ سیاه دورگیری و با سبز زیتونی و سیاه رنگ آمیزی شده است (تصاویر ۳ و ۴). جنس بدنه از خاک رس و به رنگ قرمز، حاوی ماسه به شکل دانه‌های ریز سیاه، قرمز و خاکستری است. حباب هوا در سطح ظرف و زیر لایه لعاب قابل مشاهده است. این حباب‌ها با خروج ظرف در حین پخت به وجود آمده است. همچنین هم‌پوشانی رنگ در زیر لعاب و خراشیدگی بر روی لعاب ملاحظه می‌گردد (جدول ۴).

در این سفالینه گل‌های انتزاعی با ساقه‌های باریک، فضای داخلی ظرف را به سه بخش تقسیم کرده است. این سفالینه از نظر طرح شبه کتیبه، ترکیب بندی و تزئینات

تصویر ۴. ارتفاع: ۴/۸ سانتی متر، قطر دهانه: ۲۵/۹ سانتی متر، قطر پایه: ۱۱/۳ سانتی متر (نگارنده)

تصویر ۳. بشقاب با پایه کوتاه، بدنه کشیده و کف تخت، موزه بنیاد تهران (نگارنده)

جدول ۲. نمونه‌های مشابه در سایر موزه‌ها با نمونه مطالعاتی شماره ۱ از نظر نقش

		
<p>Asian art Museum: B63P33</p>	<p>Asian art Museum: B60P1851</p>	<p>موزه ایران باستان: ۱۳۷۶</p>

(نگارنده)

پنجم ه.ق. که مرکز تولید آن نیشابور یا سمرقند معرفی شده، شباهت کامل دارد (جدول ۶).

با در نظر گرفتن موارد مشابهت، این اثر احتمالاً مربوط به شمال شرق ایران و سده‌های سوم تا پنجم ه.ق. است.

نمونه شماره ۳

این اثر به شماره ۳۹۹۶۲ در خزانه سفال شماره ۱ موزه بنیاد تهران به ثبت رسیده و چرخ‌ساز و فرم آن متقارن است، زمینه سفال با گلابه سفید پوشش داده شده و نقوش با رنگ سیاه اجرا و با رنگ قرمز و سبز زیتونی رنگ‌آمیزی شده است. بر روی سطح خارجی شیء لایه‌ای گلابه سفید کشیده شده است ولی فاقد لعاب است. ضخامت کف ظرف

با نمونه واقع در موزه هاروارد به شماره ۱۷۴۹۵۸ مربوط به سده پنجم ه.ق. که مرکز تولید آن نیشابور یا سمرقند است و نمونه واقع در موزه هنر آسیا به شماره B60P1853 مربوط به سده‌های سوم و چهارم ه.ق. که نیشابور مرکز تولید آن بوده شباهت بسیاری دارد. این سفالینه از نظر شبهه کتیبه اجرا شده با نمونه واقع در موزه اشمولین به شماره ۱۱۸۳۷۰ مربوط به سده‌های چهارم و پنجم ه.ق. و مرکز تولید سمرقند و نمونه‌ای که در موزه هنر آسیا به شماره B60P1848 نگهداری می‌شود و مربوط به سده‌های سوم و چهارم ه.ق. و نیشابور است، مشابهت دارد (جدول ۵). بیرون این سفالینه فاقد تزئین است و از نظر فرم با نمونه واقع در موزه هاروارد به شماره ۱۷۴۹۵۸ مربوط به سده

جدول ۳. نمونه‌های مشابه در سایر موزه‌ها با نمونه مطالعاتی شماره ۱ از نظر فرم

		
موزه رضا عباسی تهران: ۱۳۸۱	Brooklyn Museum: 73.30.2	Asian art Museum: F2003.34.24

(نگارنده)

جدول ۴. تصاویر میکروسکوپی عکاسی شده با لوپ دیجیتال از نمونه شماره ۲

			
پخش شدن رنگ زیر لعاب	خراشیدگی لعاب	حباب هوا زیر لایه لعاب	وجود ساختار شن در بدنه

(نگارنده)

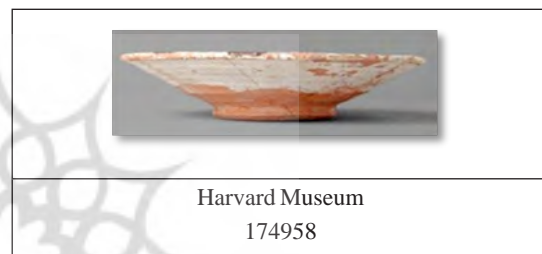
جدول ۵. نمونه‌های مشابه با نقش نمونه مطالعاتی شماره ۲ در سایر موزه‌ها

			
Asian art Museum B60P1848	Ashmolean Museum 118370	Asian art Museum B60P1853	Harvard Museum 174958

(نگارنده)

نسبت به دیواره‌ای ظرف قابل توجه است (تصاویر ۵ و ۶).
بدنه علاوه بر رس به عنوان ماده اصلی، حاوی دانه‌های
ماسه ریز به رنگ‌های سیاه، قرمز و خاکستری است. پخت
سفال کامل است. در این نمونه حباب‌های هوا در زیر لعاب
در قسمت‌های رنگ‌آمیزی نشده و خراشیدگی به صورت
خطوط ریز بر روی لعاب مشاهده می‌شود، این خراش‌ها
ممکن است بر اثر تمیزکاری نامناسب و یا در زمان استفاده،
با توجه به نوع کاربرد، به خاطر برخورد با وسیله‌ای دیگر
ایجاد شده باشد (جدول ۷).
داخل ظرف در یک طرف نقش انتزاعی درخت ترسیم
شده که با نمونه‌های واقع در موزه هنر آسیا به شماره‌های
جدول ۶. نمونه مشابه با فرم نمونه مطالعاتی شماره ۲ در سایر موزه‌ها

Harvard Museum
174958

(نگارنده)

جدول ۷. تصاویر میکروسکوپی عکاسی شده با لوپ دیجیتال از نمونه شماره ۳

خراشیدگی لعاب و حباب هوا زیر لعاب	خراشیدگی لعاب و حباب هوا زیر لعاب	خراشیدگی لعاب و حباب هوا زیر لعاب	وجود ساختار شن در بدنه

(نگارنده)

جدول ۸. نمونه‌های مشابه در سایر موزه‌ها با نمونه مطالعاتی شماره ۳ از جهت نقوش

موزه ایران باستان: شماره: ۳۱۷۷	Fitzwilliam Museum: No. C.52-1935	Asian art Museum: No. B63P33	Asian art Museum: No. B60P1851

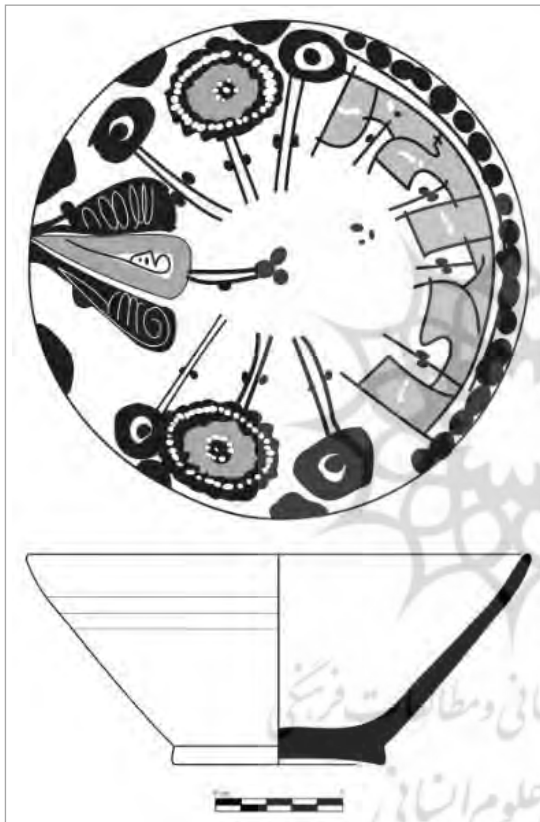
(نگارنده)

نمونه شماره ۴

شیء بافتی نرم دارد و بدون لعاب است و با لایه‌ای از گلابه‌ی سفید پوشش داده شده است (تصاویر ۷ و ۸).
جنس بدنه از خاک رس است و دانه‌های ماسه ریز به رنگ سیاه، قرمز و خاکستری قابل مشاهده است. لعاب بی‌رنگ، با ضخامت کمی سطح داخلی شیء را پوشانده است که سطح خراشیدگی دارد و حباب‌های هوا در زیر لعاب بیشتر در نقاطی که ظرف رنگ ندارد، مشاهده می‌شود (جدول ۱۰).
چرخش و حرکت عناصر تزئینی در عین ثبات فرعی

این اثر به شماره ۷۳۵ در خزانه سفال شماره ۱ موزه بنیاد تهران به ثبت رسیده است. ظرف مورد مطالعه با چرخ ساخته شده است و دارای تقارن است. شیء مورد مطالعه در قسمت لبه، دچار کمبود است. زمینه سفال، سفید و نقوش با رنگ سیاه اجرا و با رنگ سبز زیتونی، قرمز و سیاه رنگ آمیزی شده است، صدای زنگی که با زدن ضربه به ظرف شنیده می‌شود، نشان‌دهنده پخت خوب سفال است. سطح خارجی

تصویر ۶. ارتفاع: ۷/۵ سانتی‌متر، قطر دهانه: ۱۸/۸ سانتی‌متر، قطر پایه: ۷/۸ سانتی‌متر (نگارنده)

تصویر ۵. کاسه با پایه کوتاه، کف اندکی مقعر و بدنه محدب، موزه بنیاد تهران (نگارنده)

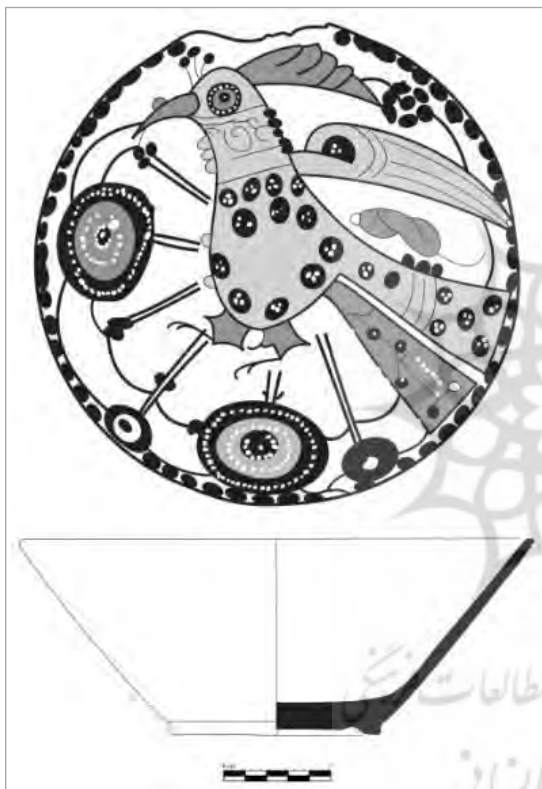
جدول ۹. نمونه‌های مشابه در سایر موزه‌ها با نمونه مطالعاتی شماره ۳ از جهت فرم

	
<p>Asian art Museum B60P1885</p>	<p>Brooklyn Museum 73.30.2</p>

(نگارنده)

پنجم ه.ق. که مرکز تولید آن احتمالاً ساری است و نمونه معرفی شده در کتاب واتسون (Watson, 2004: 243; Cat. Gg.1) مربوط به سده‌های چهارم و پنجم ه.ق. که مرکز تولید آن ساری معرفی شده، شباهت بسیار دارد و با نمونه واقع در موزه رضا عباسی تهران به شماره ۱۳۸۱ مربوط به سده چهارم ه.ق. که مرکز تولید آن ساری است، شباهت نسبی دارد (جدول ۱۱). بیرون این سفالینه فاقد تزئین است و از نظر فرم با نمونه‌های واقع در موزه هنر آسیا به شماره B60P1885 و F2003.34.24 مربوط به سده‌های

بسیار مناسب و به جا طراحی شده است. در مرکز ظرف نقش پرند تاج‌دار با بدنی تیره (سبز زیتونی تیره) ترسیم شده است. بال پرند توسط یک خط منحنی و پیچان به پیکره پرند متصل شده است. بدن، گرد؛ پاها کوتاه و دم، بلند و پهن و دوقسمتی است که به حاشیه ظرف متصل شده است. پیرامون نقش پرند، با عناصر فرعی گل‌های انتزاعی با ساقه‌های باریک تزئین شده است. نقش پرند و عناصر فرعی در این سفالینه با نمونه‌های واقع در موزه هنر آسیا به شماره B60P1885 مربوط به سده‌های سوم تا

تصویر ۸. ارتفاع: ۷/۹ سانتی‌متر، قطر دهانه: ۲۱/۲ سانتی‌متر، قطر پایه: ۸/۱ سانتی‌متر (نگارنده)

تصویر ۷. کاسه با پایه کوتاه، کف تخت و بدنه کشیده، موزه بنیاد تهران (نگارنده)

جدول ۱۰. تصاویر میکروسکوپی عکاسی شده با لوپ دیجیتال از نمونه شماره ۴

هم‌پوشانی رنگ سیاه، سبز و قرمز	خراشیدگی لعاب	حباب هوا زیر لعاب	وجود ساختار شن در بدنه

(نگارنده)

پوشش داده شده و نقوش با رنگ سیاه اجرا و با رنگ سبز، قرمز و سفید رنگ آمیزی شده است. این سفال چرخ ساز است. فرم ظرف متقارن است. شیء مورد مطالعه در برخی قسمت‌ها دچار کمبود شده است. وصالی با چسب نامناسب که احتمالاً چسب چوب است، مشاهده می‌شود. سطح خارجی شیء بافتی نرم دارد و با لایه‌ای نازک از گلابه سفید پوشش داده شده و بدون رنگ است، ضخامت بدنه در نواحی مختلف متفاوت است. کف شیء ضخامت بیشتری دارد. لعاب بی‌رنگ و با ضخامت کمی سطح داخلی شیء را پوشانده است (تصاویر ۹ و ۱۰). جنس بدنه از خاک رس قرمز رنگ است و دارای دانه‌های

سوم و چهارم ه.ق. و احتمالاً مرکز تولید ساری و نمونه واقع در موزه بروکلین به شماره ۷۳,۳۰,۲ مربوط به سده‌های چهارم و پنجم ه.ق. و مرکز تولید ساری، قابل مقایسه است (جدول ۱۲).

با در نظر گرفتن موارد مشابهت، این اثر احتمالاً مربوط به شمال ایران و سده‌های سوم تا پنجم ه.ق. است.

نمونه شماره ۵

این اثر به شماره ۴۱۴۲۶ در خزانه سفال شماره ۱ موزه بنیاد تهران به ثبت رسیده است. زمینه سفال با گلابه سفید

تصویر ۱۰. به ارتفاع: ۴/۵ سانتی متر، قطر دهانه: ۲۰ سانتی متر، قطر پایه: ۹/۵ سانتی متر (نگارنده)

تصویر ۹. بشقاب با پایه کوتاه کف اندکی مقعر و بدنه کشیده، موزه بنیاد تهران (نگارنده)

جدول ۱۱. نمونه‌های مشابه در سایر موزه‌ها از نظر نقش با نمونه مطالعاتی شماره ۵

<p>موزه رضا عباسی ۱۳۸۱</p>	<p>Watson, 2004: 243, Cat. Gg.1</p>	<p>Asian art Museum B60P1885</p>

(نگارنده)

به شماره ۱۷۴۹۵۸ متعلق به سده پنجم ه. ق و مربوط به نیشابور یا سمرقند، شباهت دارد (جدول ۱۴).

با در نظر گرفتن موارد مشابهت، این اثر احتمالاً مربوط به شمال ایران و سده‌های چهارم و پنجم ه. ق است.

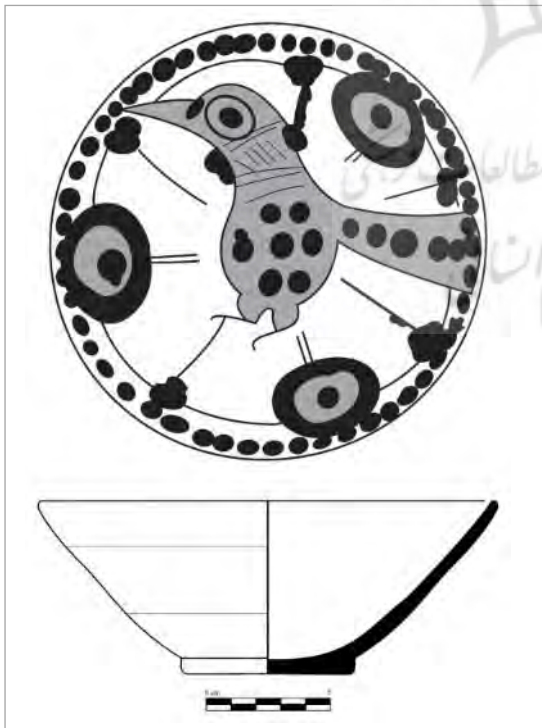
نمونه شماره ۶

این اثر به شماره ۳۸۶۸۲ در خزانه سفال شماره ۱ موزه بنیاد تهران به ثبت رسیده است (تصاویر ۱۱ و ۱۲). این سفال چرخ‌ساز، فرم کلی آن متقارن و پخت آن مناسب است. بخشی از دیواره خارجی شیء با لایه نازک گلابه سفید شده است. ضخامت در لبه کم و هر چه به سمت کف شیء می‌رویم، ضخامت بیشتر می‌شود. لعاب مورد استفاده بی‌رنگ و با ضخامت کمی سطح داخلی شیء را پوشانده است. زمینه سفال سفید و نقوش با رنگ سیاه اجرا و با قرمز و سبز رنگ آمیزی شده است. جنس بدنه از خاک رس و به رنگ قرمز است. لازم به ذکر است بدنه علاوه بر رس به عنوان ماده اصلی، حاوی دانه‌های ماسه است که به شکل دانه‌های ریز سیاه، قرمز و خاکستری قابل مشاهده است، در این ظرف خراشیدگی لعاب و حباب هوا در زیر لعاب و حفره‌های ریز بیشتر در نواحی رنگ آمیزی نشده، مشاهده می‌شود (جدول ۱۵).

در مرکز ظرف تصویر یک پرنده (کبوتر) با منقار کشیده، چشمانی گرد، گردن کشیده و بدن گرد ترسیم شده است.

شن ریز سیاه، قرمز و خاکستری رنگ است. بقایای مواد آلی (گیاهی) بر روی دیواره ظرف دیده می‌شود. پخت سفال خوب است. لعاب در برخی قسمت‌ها حالت صدفی دارد که به دلیل خروج برخی از یون‌ها از لعاب ایجاد شده است؛ خراشیدگی بر روی لعاب در اثر تمیزکاری و یا وارد آمدن ضربه مشاهده می‌شود (جدول ۱۳).

در مرکز ظرف نقش پرنده با تاج بلند و کشیده، منقار نوک تیز با بدن گرد، پاهای کوتاه، دم بلند و پهن که به حاشیه ظرف متصل شده ترسیم شده است. پیرامون نقش پرنده، با عناصر فرعی همچون گل‌های انتزاعی با ساقه‌های باریک و نقش انتزاعی درخت تزئین شده است. نقش پرنده و عناصر فرعی در این سفالینه با نمونه واقع در موزه رضا عباسی تهران به شماره ۲۲۳ مربوط به سده‌های چهارم ه. ق. و نیشابور، نمونه دیگر در موزه ایران باستان به شماره ۸۲۱۴ مربوط به سده چهارم ه. ق که احتمالاً از ساری به دست آمده، یک نمونه در (Keir Collection, No.60)، نمونه‌ای در مجموعه دیوید به شماره ۱۹۶۴/۹ مربوط به سده پنجم ه. ق که از نیشابور به دست آمده است؛ و نمونه‌ای دیگر در موزه متروپولیتن به شماره ۵۸،۹۱ مربوط به سده چهارم ه. ق و شمال ایران، مشابهت دارد. بیرون این سفالینه فاقد هر نوع تزئین است و از نظر فرم با نمونه واقع در موزه هاروارد

تصویر ۱۱. ارتفاع: ۶/۶ سانتی‌متر، قطر دهانه: ۱۷/۲ سانتی‌متر، قطر پایه: ۶/۱ سانتی‌متر (نگارنده)

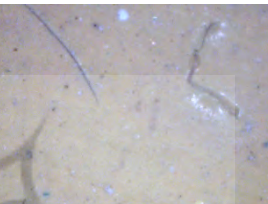
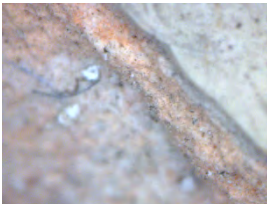
تصویر ۱۲. کاسه با پایه کوتاه، کف تخت و بدنه کشیده، موزه بنیاد تهران (نگارنده)

جدول ۱۲. نمونه‌های مشابه در سایر موزه‌ها از نظر فرم با نمونه مطالعاتی شماره ۵

		
Brooklyn Museum 73.30.2	Asian art Museum F2003.34.24	Asian art Museum B60P1885

(نگارنده)

جدول ۱۳. تصاویر میکروسکوپی عکاسی شده با لوپ دیجیتال از نمونه شماره ۵

			
خراشیدگی لعاب، رنگ سیاه	لعاب صدفی، رنگ قرمز	رنگ سبز با بقایای مواد آلی (گیاهی)	مقطع ظرف، وجود ساختار شن در بدنه

(نگارنده)

جدول ۱۴. نمونه مشابه از نظر نقش با نمونه مطالعاتی شماره ۵ در سایر موزه‌ها

		
Keir collection, No. 60	Iran Bastan Museum, No.8214	موزه رضا عباسی: ۲۲۳
		
Harvard Museum 174958	Metropolitan Museum 58.91	David Collection 9/1964

(نگارنده)

سده پنجم ه.ق. است و به ساری منسوب شده مشابهت دارد (جدول ۱۶). بیرون این سفالینه عاری از هرگونه تزئین و از نظر فرم با نمونه‌های واقع در موزه بروکلین به شماره ۷۳,۳۰,۲ مربوط به سده‌های چهارم و پنجم ه.ق. و نمونه‌ای واقع در موزه هنر آسیا به شماره B60P1885 مربوط به سده‌های سوم تا پنجم ه.ق. که مرکز تولید هر دو مورد احتمالاً ساری است، قابل مقایسه است (جدول ۱۷). با در نظر گرفتن موارد مشابهت، این اثر احتمالاً مربوط به شمال ایران و سده‌های چهارم و پنجم ه.ق. است.

پیرامون این نقش، با گل‌های انتزاعی با ساقه‌های باریک تزئین شده است. این نمونه از نظر نقش اصلی پرنده و نقوش فرعی با نمونه‌ای در کتاب آثار ایران در مصر (نجفی، ۱۳۶۶: شماره ۱۶۰۳۶)، مربوط به سده چهارم ه.ق. و احتمالاً ساری، نمونه‌ای در گالری برکت به شماره AMD.50، مربوط به سده‌های چهارم تا ششم ه.ق. و احتمالاً مازندران، نمونه‌ای در مجموعه فروغی (Palais, 1961: cat.981)، مربوط به سده پنجم ه.ق. و گرگان و نمونه‌ای که در موزه هنر اسلامی برلین به شماره schale, 62 نگهداری می‌شود و مربوط به

جدول ۱۵. تصاویر میکروسکوپی عکاسی شده با لوپ دیجیتال از نمونه شماره ۶

			
خراشیدگی لعاب	حباب هوا	هم‌پوشانی رنگ سیاه و سفید، حفره‌های ریز	وجود ساختار شن در بدنه

(نگارنده)

جدول ۱۶. نمونه‌های مشابه از نظر نقش با نمونه مطالعاتی شماره ۶ در سایر موزه‌ها

			
Hetjens Museum, schale, 62	Palais, 1961: cat.981 Coll. Foroghi	Barakat Gallery AMD.50	نجفی، ۱۳۶۶: شماره ۱۶۰۳۶

(نگارنده)

جدول ۱۷. نمونه‌های مشابه از نظر فرم با نمونه مطالعاتی شماره ۶ در سایر موزه‌ها

	
Asian art Museum: No. F2003.34.24	Brooklyn Museum: No. 73.30.2

(نگارنده)

نتیجه گیری

بررسی و مطالعه بر روی ظروف سفالی گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید نگهداری شده در خزانه سفال موزه بنیاد تهران به روش تاریخی - توصیفی انجام شده است. نتایج، حاصل بررسی ۶ نمونه از این ظروف است که با مراجعه به سایت موزه‌های خارجی (هنرهای آسیا، اشمولین، فیتز ویلیام، بروکلین، هاروارد، مجموعه‌های دیوید و برکت) و موزه‌های داخلی (موزه ایران باستان، موزه رضا عباسی) و با استناد به منابع کتابخانه‌ای انجام گرفته است. تاریخ‌گذاری انجام شده نسبی و تطبیقی است. نقوش تطبیق داده شده به جهت تاریخ‌گذاری سفالینه‌های مورد مطالعه شامل شبه کتیبه‌های کوفی، گل‌های انتزاعی، درخت سرو مانند، نقش کبوتر و شانه‌به‌سر است که از عمده‌ترین نقوش به‌کاررفته بر روی این ظروف است. ترکیب‌های رنگی به‌کاررفته، ترکیب‌های سه‌تایی (قرمز، سیاه، سفید و قرمز، سیاه، سبز) و ترکیب‌های چهارتایی (قرمز، سیاه، سفید، سبز) است که ترکیب‌های چهارتایی (قرمز، سیاه، سفید، سبز) از ترکیب‌های رایج در سفال‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید مورد مطالعه بوده است. همچنین این سفالینه‌ها از لحاظ فرمی شامل کاسه با بدنه کشیده و صاف و بشقاب تخت است. در راستای تاریخ‌گذاری و تعیین مراکز احتمالی ساخت نمونه‌های مورد مطالعه با مقایسه‌ای که از نظر نقش و فرم با دیگر نمونه‌های واقع در سایت موزه‌های خارجی و موزه‌های داخلی انجام شد، هریک از ظروف جداگانه بر اساس بیش‌ترین میزان مشابهت مورد بررسی قرار گرفت و می‌توان گفت سفالینه‌های گلابه‌ای منقوش رنگارنگ روی زمینه سفید مورد مطالعه که در خزانه سفال موزه بنیاد تهران نگهداری می‌شوند، در طول سده‌های سوم تا پنجم ه.ق. اغلب در مناطق شمال و شمال شرق ایران تولید شده است.

پی‌نوشت

1. Polychrome on White Ware
2. Medalion
3. Lollipop

منابع و مأخذ

- اتینگهاوزن، ریچارد؛ توشراتو، امبرتو و بمباچی، آلسیو. (۱۳۷۶). هنر سامانی و هنر غزنوی. یعقوب آژند (مترجم)، چاپ اول، تهران: مولی.
- تمدن یزدیان، ملیحه. (۱۳۸۷). گونه‌شناسی (بررسی فنون ساخت و تزئین) سفال ایران در سده‌های نخستین اسلامی (سده یکم تا پایان چهارم هجری قمری) با تاکید بر آثار موزه رضا عباسی. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد صنایع دستی. دانشگاه الزهراء.
- توحیدی، فائق. (۱۳۷۹). فن و هنر سفال‌گری. چاپ اول، تهران: سمت.
- چوبک، حمیده. (۱۳۸۳). تسلسل فرهنگی جازموریان - شهر قدیم جیرفت در دوره اسلامی. رساله دکتری باستان‌شناسی. دانشگاه تربیت مدرس.
- حسینی یزدی‌نژاد، محبوبه. (۱۳۹۱). بررسی سفالینه‌های غیر نوشتاری نیشابور (سده ۳ تا ۵ ه.ق). پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد هنر اسلامی. دانشگاه کاشان.
- رفیعی، لیلا. (۱۳۸۷). سفال ایران: از دوران پیش از تاریخ تا عصر حاضر. چاپ اول، تهران: یساولی.
- شبیری دوزینی، مهدی. (۱۳۸۹). بررسی ویژگی‌های تصویری در سفالینه‌های سامانی نیشابور. پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد. دانشگاه شاهد.
- قوچانی، عبدالله. (۱۳۶۴). کتیبه‌های سفال نیشابور. چاپ اول، تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- کامبخش‌فرد، سیف‌الله. (۱۳۸۰). سفال و سفال‌گری در ایران. چاپ اول، تهران: ققنوس.
- کریمی، فاطمه و کیانی، محمد یوسف. (۱۳۶۴). هنر سفال‌گری دوره اسلامی ایران. چاپ اول، تهران: مرکز باستان‌شناسی ایران.

- کیانی، محمدیوسف. (۱۳۵۷). سفال ایرانی، بررسی سفالینه‌های ایرانی مجموعه نخست وزیری. چاپ اول، تهران: نخست وزیری.
- گروه، ارنست جی. (۱۳۸۴). سفال اسلامی، جلد هفتم از گزیده ده جلدی مجموعه هنر اسلامی. ناصر خلیلی (گردآوری)، فرحناز حائری (مترجم)، تهران: کارنگ.
- محمدحسن، زکی. (۱۳۸۴). چین و هنرهای اسلامی. غلامرضا تهامی (مترجم)، چاپ اول، تهران: فرهنگستان هنر.
- مرتضایی، محمد و کیانی، محمد یوسف. (۱۳۸۵). مطالعه و تحلیل سفالینه‌های مکشوفه از کاوش‌های باستان‌شناختی سال‌های ۱۳۸۱ تا ۱۳۸۴ محوطه تاریخی جرجان، مجله دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران. ۱۱۱-۱۲۹.
- ملک شه‌میرزادی، صادق. (۱۳۸۲). ایران در پیش از تاریخ: باستان‌شناسی ابران از آغاز تا سپیده دم شهرنشینی. چاپ دوم، تهران: سازمان میراث فرهنگی کشور.
- موسوی، محمود. (۱۳۷۶). کاوش باستان‌شناسی در شهر تاریخی حریره جزیره کیش، گزارش باستان‌شناسی، (۱)، ۲۰۵-۲۳۸.
- موسوی حاجی، سیدرسول و عطایی، مرتضی. (۱۳۸۹). مطالعه مجموعه‌ای از نمونه‌های سفالین سیستان. چاپ اول، زاهدان: اداره کل میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری سیستان و بلوچستان.
- نجفی، سید محمد باقر. (۱۳۶۶). آثار ایران در مصر. چاپ اول، آلمان: بی‌نا.
- ویت، مری و دایسون، رابرت هنری. (۱۳۸۲). گاه‌نگاری ایران از هشت هزار سال تا دو هزار پیش از میلاد. اکبر پورفرج و احمد چایچی امیرخیز (مترجم)، چاپ اول، کرمان: نسل باران.
- ویلکینسون، چارلز. ک. (۱۳۷۹). رنگ و طرح در سفالینه ایرانی: اوج‌های درخشان هنر ایران. هرمز عبداللهی و رویین پاکباز (مترجم)، چاپ اول، تهران: آگاه.
- Bagherzade, F.; Saurat, A. & Sato, M. (1978). **Oriental Ceramics, The World's Great Collections**, Vol. 4, Iran Bastan Museum, Japan: Kodansha.
- Bulliet, R. W. (1992). **Pottery Style and Social Status in Medieval Khurasan**. *Archaeology, Annales and Ethnohistory*. A. B. Knapp (ed). London: Cambridge University Press. 7582-.
- Cooper, E. (2000). **Ten Thousand Years of Pottery**. London: British Museum Press.
- Fehervari, G. (1973). **Islamic Pottery, a Comprehensive Study Based On the Barlow Collection**. London: Faber & Faber.
- _____ (2000). **Ceramics of the Islamic World in the Taregh Rajab Museum**. London & New York: I.B Tauris.
- Fitzherbert, T. (1983). **Themes and Images on the Animated Buff Ware on Medieval Nishapur**. Thesis. University Of Oxford.
- Grube, E. j. (1976). **Islamic Pottery of the Eight to the Fifteenth Century in the Keir Collection**. London: Faber and Faber.
- Lane, A. (1948). **Islamic Pottery from the Ninth to the Fourteen Centuries A.D in the Collection Sir. E. Hitchcock**. London: Faber and Faber Limited.
- Keblow, B. & Marie, A. (2003). **Early Islamic Pottery Material and Techniques**. London: Archetype Pablication.
- Klein, A. (1973). **Islamisch Keramik "Hetjens Museum**. Berlin: Dusseldorf in Zusammenarbeit Mit Dem Museum Fur Islamische Kunst Berlin.
- Pancaroglu, O. (2007). **Perpetual Glory (Medieval Islamic Ceramics from the Harvey B. Plotntick Collection)**. Chicago: The Art Institute of Chicago.
- Watson, O. (2004). **Ceramics from Islamic Lands, the Alsabah Collection**, Kuwait National

- Museum. United Kingdom: Thumes & Hudson.
- Wilkinson, C. k. (1973). **Nishapur: Pottery of the Early Islamic Period**. New York: The Metropolitan Museum of Art.
  - _____ (1963). **Iranian Ceramics**. New York: Asia House (Printed In Japan).
  - <http://searchcollection.asianart.org/> (access date: 201408// 21)
  - <http://www.brooklynmuseum.org/> (access date: 201408// 21)
  - <http://jameelcentre.ashmolean.org/> (access date: 201408// 21)
  - <http://www.harvardartmuseums.org> (access date: 201408// 21)
  - <http://data.fitzmuseum.cam.ac.uk/> (access date: 201408// 21)
  - <http://www.davidmus.dk> (access date: 201408// 21)
  - <http://www.barakatgallery.com> (access date: 201408// 21)
  - موزه رضاعباسی تهران: <http://www.rezaabbasimuseum.ir> (تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۵/۰۱)
  - موزه ایران باستان تهران: <http://nmi.ichto.ir> (تاریخ دسترسی؛ ۹۳/۰۴/۲۵)

Received: 2016/05/08

Accepted: 2017/05/14

Documentation of Polychrome Slip-painted Pottery Wares on White Backgrounds (Bonyad Tehran Museum)

Najmeh Nouri*

Abstract

Cultural Institute of Tehran's Bonyad Museums includes the most exquisite collections in separate sections. The pottery vault is one part of this museum. The mentioned collection is one of the most unique collections existing in the country. There are many pottery wares in this collection, whose production centers and dates are not clearly known. In the present research, six samples of polychrome slip-painted pottery wares on white backgrounds available in the vault of Tehran's Bonyad Museums have been compared with other pottery collections from outside or inside the country related to the Islamic era which have been discovered during academic excavations, and subsequently, they have been dated. The intended objects which are kept in this collection have been discovered by illegal excavations and no research has been performed on these wares to this date. Therefore, aiming at introducing the mentioned items in the present paper, the research questions have been answered. The main questions are: to which time period do the polychrome slip-painted wares on white backgrounds belong? And where are the probable production centers for polychrome slip-painted wares on white backgrounds maintained in the vault of Tehran Bonyad of Museums? The results indicate that the production places of these wares have been in the north and northeast Iran and they have been produced during the third to the fifth centuries A.H. A descriptive-historical method has been applied to conduct this research. The present study has been carried out by visiting the site of museums and also through library studies.

Keywords: Tehran Bonyad Museum, Slip-painted Pottery, Production Centers, Production Date.

---

* PhD candidate for Islamic culture and civilization archaeological interest and other territories, Faculty of Preservation and Restoration, Art University of Isfahan. noori_najmeh@yahoo.com